

Volume 12, Issue 5, September 2025, p. 12-22

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Article History:

Received

19/07/2025

Received in revised
form

28/07/2025

Available online

15/09/2025

**AN EXAMINATION OF THE TRACES OF CLASSICAL TURKISH
LITERATURE IN TANZİMAT-ERA NOVELS**

**TANZİMAT DÖNEMİ ROMANLARINDA KLASİK TÜRK EDEBİYATININ
İZLERİNİ TAKİP ETMEK**

Hüsameddin MENNAOĞLU ¹

Abstract

The intellectuals of the Tanzimat Period were educated within the culture and educational system of the preceding era. Therefore, it was not easy for them to ignore the characteristics of the time from which they emerged. The authors and poets of the Tanzimat Period adopted certain elements of that earlier tradition and, albeit unintentionally, reflected them in the literary genres of their own time. The influence of traditional narrative on these writers—something they could not resist—led to the emergence of some technical flaws in the novels they produced. Many of these flaws can be observed in *İntibah*, considered the first literary novel written by Namık Kemal. For this reason, the theme of ideal love in Namık Kemal's *İntibah* serves as a bridge between traditional storytelling and the structure of the modern novel. The abstract idealization of love becomes a prominent element that enriches the inner worlds of the characters. In Halit Ziya Uşaklıgil's *Aşk-ı Memnu*, on the other hand, love is situated between individual passion and social class conflicts. This work blends the understanding of love found in Divan Literature with the modern psychology of the individual. The symbols of Divan Literature, enriched with Sufi and mystical elements, were especially incorporated into modern novel structures by the authors of the *Servet-i Fünun* and *Fecr-i Ati* movements. This study aims not to focus on the flaws in these novels, but rather to highlight the natural traces of classical literature, particularly as they appear in Tanzimat novels. The foundation of this study is based on three significant works in Turkish literature: *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* by Şemsettin Sami, *Araba Sevdası* by Recaizade Mahmut Ekrem, and *Felâh-ı Bey ile Rakım Efendi* by Ahmet Mithat Efendi. In this study, the traces of Divan Literature found in the so-called “firsts” of the Tanzimat Period -the initial stage of Modern Turkish Literature- are not considered flaws, but rather seen as natural extensions of the literary tradition. The primary aim of this study is to prove that the new literary forms developed through the influence of the old ones,

¹ * DOKTORA, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bil. Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD.

* İslamî İlimler Fakültesi, Gaziantep Üniversitesi, Öğretim Görevlisi.

* Türk Dili ve Edebiyatı, Fen-Edebiyat Fakültesi, Özgür Halep Üniversitesi, Öğretim Görevlisi.

that the old retained its impact on the new for a significant period, and that the presence of classical elements in modern works is a natural phenomenon.

Keywords: Divan Literature, New Turkish Literature, Novel, Language, Description, Method, Westernization, Tanzimat.

Özet

Tanzimat Dönemi'nin aydınları daha önceki dönemin kültürü ve eğitimiyle yetişmişlerdir. Dolayısıyla içinden çıktıkları döneme ait özellikleri yok saymak onlar için pek mümkün olamamıştır. Tanzimat Dönemi yazarları ve şairleri, o döneme ait kimi özellikleri alıp dönemin edebî türlerine istemeyerek de olsa yansıtmışlardır. Geleneksel anlatının etkisinde kalan yazarların karşı koyamadıkları bu tutumlar onların yazdıkları romanlarda bazı teknik kusurların oluşmasına da sebebiyet vermiştir. Bu kusurların çoğunu Namık Kemal tarafından kaleme alınan ilk edebî roman olan *İntibah*'ta görmek mümkündür. Bu nedenle Namık Kemal'in "*İntibah*" romanında ideal aşk, geleneksel hikâye anlatıcılığıyla modern roman kurgusu arasında bir köprü görevi görür. Aşkın soyut idealleştirilmesi, karakterlerin iç dünyalarını zenginleştiren bir unsur olarak belirginleşir. Halit Ziya Uşaklıgil'in "*Aşk-ı Memnu*" adlı romanında ise aşk, bireysel bir tutku ve toplumsal sınıf çatışmaları arasında konumlanır. Bu eser, Divan Edebiyatı'ndaki aşk anlayışını, modern birey psikolojisiyle harmanlar. Tasavvufi ve mistik öğelerle zenginleşen Divan Edebiyatı'ndaki semboller, özellikle Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati yazarları tarafından modern roman kurgusuna dahil edilmiştir. Bu çalışmada romanlardaki kusurlardan ziyade eski edebiyatın özellikle Tanzimat romanındaki doğal izlerine yer vermeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın temelini, Türk edebiyatı için önemli eserlerden üçü olan *Şemsettin Sami'nin* -1872 yılında yayımlanan- *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, *Ahmet Mithat Efendi'nin* -1875 yılında yayımlanan- *Felâh-ı Bey ve Rakım Efendi* ile *Recaizade Mahmut Ekrem'in* -1896 yılında yayımlanan- *Araba Sevdası* adlı eserleri oluşturmaktadır. Bu çalışmada Yeni Türk Edebiyatı'nın ilk evresi olan Tanzimat Dönemi'nde kaleme alınan "*ilkler*" diye adlandırılan eserlerde bulunan Divan Edebiyatı'nın izleri kusur olarak değil, edebiyatın doğal bir uzantısı olarak görülmüştür. Bu çalışmadan asıl amaç, yenilerin eskilerden etkilenecek geliştiğini, eskilerin belli bir süreye kadar yenilerin üzerinde etkisinin sürdürdüğünü ve yenilerde eskilerin izlerinin bulunmasının doğal bir şey olduğunu kanıtlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı, Roman, Dil, Tasvir, Yöntem, Batılılaşma, Tanzimat.

GİRİŞ:

Türk edebiyatı, Osmanlı'nın modernleşme süreciyle birlikte önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Tanzimat Dönemi'yle başlayan bu süreç, Batı etkisinin yanı sıra geçmişin mirasını da bu dönüşüm sürecine dahil etmiştir. Yeni Türk Edebiyatı'nın oluşumunda Eski Türk Edebiyatı'nın biçim ve içerik izleri, edebî türlerdeki değişim ve metinlerdeki anlam katmanlarında belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Eski Türk Edebiyatı'nın Yeni Türk Edebiyatı'ndaki etkilerini anlamak, iki dönem arasındaki devamlılık ve kırılma noktalarını incelemek açısından oldukça önemlidir. Bu etkiler hem içerik hem biçim düzeyinde çeşitli örneklerle görülebilir. Bu durum, Batı edebiyatı etkisinde oluşan *Edebiyat-ı Cedide* (1860) olarak adlandırılan modern Türk edebiyatının ilk

evrelerinde oluşturulan eserlerde bulunan Divan Edebiyatı'nın izlerini bulmak için kolaylık sağlar. Hem klasik hem de modern Türk edebiyatını araştıran kişiler rahatlıkla şunu bulabilir: Eski edebiyatçılar, yeni edebiyatçıların bir nevi hocasıdır, yol göstericisidir. Çünkü genel itibarıyla evrende her şeyin bir başlangıcı ve bir dayanağı vardır. Yeni olan her şey ya sıfırdan hazırlanır ya da eskilerin üzerine kurulup gelişir. Edebiyat da geçmişten gelen bir geleneğe dayanarak gelişmiştir.

Yeni Türk Edebiyatı'nın Bazı Muharrirleri:

Tanzimat ile başlayan modernleşme sürecinde yetişen sanatçılar ve özellikle romancılar, eski edebiyata bağlanarak yetişmiş kişilerdir. Hatta bazıları belli bir süreye kadar eserlerini tam bir eski edebiyat formatında yazmışlardır. Klasik edebiyat geleneğiyle yetişen Namık Kemal ilk şiirlerini ve diğer eserlerini bu minvalde yazmıştır yalnız İbrahim Şinasi ile tanışınca ondan etkilenerek yönünü Batı'ya çevirip üslubunu ve edebî görüşlerini değiştirmeye çalıştığı hâlde eski edebiyatın etkisinden tamamen kurtulabilmiş değildir. Batı edebiyatına uygun ilk başarılı roman örneklerini veren Servet-i Fünûn döneminin Batı düşünceli en önemli muharrirlerinden biri olan Halit Ziya Uşaklıgil, yazmış olduğu ilk şiir örneklerini o dönemdeki yeni edebiyat temsilcisi olan Recâi-zâde Mahmud Ekrem'e değil, eski edebiyat temsilci ve savunmacısı olan Muallim Naci'ye gönderip şiirlerini değerlendirmesini istemiştir. Bu durum gösteriyor ki kendisi modern edebiyatı benimsemiş ve Batı'yı taklit etmeye çalışmış olan muharrirler ve edipler, eski edebiyat yöntemiyle yetişmiş hocalarından etkilendikleri ve hatta onları taklit etmeye çalıştıkları için eserlerinde hem yeni hem de eski edebiyatın izlerini bulundurmıştır. Bu etkilenmeler ve izleri zaman geçtikçe azalmaya başlamış ve bir müddet sonra pek çok edebî tür özellikle Türk romanı klasik edebiyatın izlerinden kurtulmayı başarabilmiştir. Yalnız Tanzimat Dönemindeki eserlere bakınca karşımıza iki ayrı durumda olan eserler çıkar: Birincisi dış itibarıyla değişmiş ama içerik açısından değişmeyen eserler, ikincisi ise bu durumun tam tersidir. Yani bazı eserler kalıp ve şekil açısından klasik edebiyatın devamı gibi görünmüş ama muhteva açısından modern edebiyatı taklit etmiş eserlerdir, bu ikinci tür eserler genelde romandan ziyade şiirde bulunmuştur. Eski Türk Edebiyatı'nda ister şiir ister düzyazıda sıkça işlenen aşk, tasavvuf, doğa gibi temalar, Yeni Türk Edebiyatı'nda farklı bir ideolojik ve estetik çerçevede yeniden ele alınmıştır.

Yeni Türk Edebiyatı'nda Roman:

Geçmişte bulunan farklı anlatım türlerine dayanarak gelişen roman yazı türü Türk edebiyatında 19. yüzyılda görünmeye başlamıştır. Roman, Tanzimat'la başlayan batılılaşma sürecinin bir parçası olarak Türk edebiyatına girmiş olup Fransız edebiyatından eserler başta olmak üzere ilk Türkçe örnekleri çeviri eserlerde gözlemlenmiştir. Şemseddin Sâmî'nin Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat adlı eseri sıklıkla "ilk Türkçe roman" olarak adlandırılrsa da daha önce yazılmış başka romanlar da mevcuttur. Recaizade Mahmud Ekrem'in ağabeyi olan Recaizade Mehmet Celâl 1873-1874 yılları arasında Hayal-i Celâl adlı eserinden ilk Türkçe roman diye bahsederek yayımlamıştır. Bu romanın 1872 yılında Hadîka gazetesinde tefrika hâlinde yayımlanmaya başlayan Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat'ın aksine tefrika edilmemiş olması, yazarın kendisinin eserini roman olarak nitelendirdiği ilk örnek olması ve kitaplaştırılmasının Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat'tan daha önce gerçekleştirilmiş olması gösterilmektedir. Buna karşın Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat Batılı romanları gösterdiği özellikler açısından daha yakındır. Türk romanı başta tercüme ile başlamış, daha sonra taklit ile belli bir süre devam etmiştir. Yalnız yazarlar Batı romanını taklit ederken içinde yetişmiş oldukları toplumun etkisinden kurtulamamışlar ve Osmanlı toplumuna ait pek çok dinî, fikrî, kültürel, ahlaki ve siyasi unsuru eserlerinde yansıtmışlardır.

“Türk Edebiyatı'nda romanın ilk örnekleri Tanzimat döneminde görülmeye başlar. Bundan önce Türk toplumunda roman ihtiyacını halk hikâyeleri ve meddahların anlattığı destan ve masal gibi geleneksel anlatı türleri” karşılamaktaydı. Türk romanının oluşumu, Batı'dan bire bir taklitçilik ile değil var olan kültür unsurlarımızın sentezi ile de oluşur. P. Robert Finn'e göre ilk Türkçe romanlar, Fransız örneklerinden yola çıksalar da hem şekil hem gelişme açısından yakın doğu hikâye geleneği ile klasik Osmanlı şiirinin zengin entelektüel içeriğinden kaynaklanan birtakım örnekleri barındırmaktadır.” (İssı, 2002:20) Bu iktibas gösteriyor ki Türkler yeni edebiyatlarını kururken eski edebiyat birikimine inşa ederek devam ettirmişlerdir. Dışarıdan aldıkları türleri olduğu gibi değil; kendilerine, birikim ve geçmişlerine uygun bir şekilde geliştirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla eski edebiyatın izleri, yeni edebiyatta görmek gayet doğal bir durumdur.

“Tanzimat'la birlikte klasik edebiyattaki hicviyyeler form değiştirerek romanın, hikâyenin, tiyatronun üslup özelliği olmuş ve mizah dergilerinin vazgeçilmez bir unsuru sayılmıştır. Ziya Paşa'nın “Zafernâme”si ironik hiciv üslubuyla yazılmış ince bir hiciv örneğidir. O zamana kadar ki kaba hiciv üslubu inceliğe bürünür. Şinasi'nin “Şair Evlenmesi”, ortaoyunu ile klasik batı

komedyasının sentezi olan bir töre komedisidir. İçerdiği hicivsel unsurlarla toplumdaki bazı aksaklıklara değinilir. Tanzimat'tan sonra hicvin manzum olma kuralı da ortadan kalkar. Türk romanında *Batılılaşma problemi* eserin tümüne yayılarak irdeleyen ilk roman Ahmet Mithat'ın "Felatun Bey ile Rakım Efendi" eseridir. Aynı zamanda sosyal bir hiciv romanı olarak değerlendirilir." (Kahraman, 454) Bazı yazarlar bu ikilik (eski-yeni izleri) bir kusur olarak görürken aslında bu tam bir kusur sayılmayabilir, bu durumu farklı bir bakış açısıyla incelediğimizde onu bir zenginlik ve çeşitlilik addedebiliriz. Özellikle bu ikilik maharetlece esere işlenirse o esere farklı yeni bir revnak katar.

Osmanlı yazarları tarafından yazılan ilk romanlar, genellikle oldukça zayıftır. Bunda romanın tür olarak batıdan alınmasının büyük payı vardır. Bu çeşit bir düzyazı geleneği olmayan Türk yazarları özellikle karakter yaratmak konusunda yüzeysel kalmışlar ve karikatüre benzeyen tipler ortaya çıkarmışlardır. İlk yazılan romanlar, kimi zaman neredeyse birebir olacak şekilde, batılı örneklerin taklitleri olarak görülebilir. Bu ilk dönem yazarları daha çok Fransız Romantizm akımını örnek almışlardır. Taner Timur'a göre "Bunun öncelikli nedenlerinden biri bu dönemde Fransız romanında etkili olan Doğalcılık akımı ve bu akım doğrultusunda yazılan romanların toplumun en yoz ve kötü halini yansıtmaya eğiliminde olmalarıdır. Osmanlılar bu romanlarda anlatılan hikâyeleri bu nedenle beğenmemiş ve kendilerine uygun görmemişlerdir. Émile Zola gibi yazarların kötümser determinizmi yerine, dönemin değişen Osmanlı toplumuna daha çok hitap eden konuları tercih etmişlerdir." (Timur, 5-24)

Eski Türk edebiyatında sıkça görülen nazım-nesir karışımı, Yeni Türk romanında farklı biçimlerde devam etmiştir. Romanların içine yerleştirilen şiirler veya kahramanların yazdığı mektuplar, bu geçişin izlerini yansıtır. Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat romanında, karakterler arasında geçen mektuplaşmalar, eserin önemli bir bölümünü oluşturur. Özellikle Fitnat'ın Tal'at'a yazdığı mektuplar, duygusal derinliği yansıtır: "Tal'at'a mektup göndereli üç gün olmuştu. Ne Tal'at geldi, ne bir yanıt gönderdi! Fitnat umutsuzluğa kapıldı." (Kemal B., s. 207) Bu mektuplar, eserdeki nazım-nesir karışımının bir örneğidir. Araba Sevdası romanında Bihruz Bey, Periveş Hanım'a olan aşkını ifade etmek için bir mektup yazar ve içine bir şiir ekler. Ancak şiirdeki bir kelimenin anlamını bilmediği için, şiirin yanlış anlaşılmasına neden olur. Bu olay, eserdeki nazım-nesir karışımının ve karakterin yüzeyselliğinin bir göstergesidir. Felatun Bey ile Rakım Efendi romanında ise karakterlerin duygularını ifade etmek için şiirsel ifadeler kullanılır. Örneğin, Râkım Efendi'nin Canan'a duyduğu derin aşkı ifade ettiği bir mektubunda geçen şu alıntı dikkat çekicidir: "Aşkın

derdiyle eridim, hayatımın kalanından da ümidim kalmadı. Şimdi ise dudaklarımın üzerine gelmiş olan şirin canım seni görmek ister." (İnci E., s.120) Bu tür şiirsel ifadeler, eserdeki nazım-nesir karışımının bir yansımasıdır. Halide Edib Adıvar'ın "Handan" romanında, mektup formunun yoğun kullanımı, hem eski edebiyatın hikâye geleneğini hem de modern Batı edebiyatından alınan teknikleri bir araya getirir.

Tanzimat dönemi romanında en çok göze çarpan eski edebiyat izlerinden biri ise dil ve dil yapısıdır. Tüm eğitimini Osmanlıca ile alan aydın, yazar ve müfekkirlere bu dil ile içli dışlı yetişmiş kişilerdir dolayısıyla önce bu dili bir an dışlayıp yerine daha duru ve saf bir dil kullanamazlardı. O yazarların bazıları dili sadeleştirme çabalarına girse bile bunu hemen yapabilmiş değil. Bazıları eski ifadelerin manalarını öz Türkçe kelimelerle ifade etmeye çalışmışlardır. Çünkü dil insanın düşüncesini çizen bir varlıktır. Yani bu aydınlar dili sadeleştirme düşüncesini akıllarında gezdirirken kullandıkları dil Osmanlıcadır. Bundan mütevellit bu sadeleştirme hareketi ancak Milli Edebiyat döneminde gerçekleşebilmiştir. Divan edebiyatının süslü, sanatlı dili, Tanzimat dönemi romanlarının başlangıçta kullandığı dildir. Namık Kemal ve Şemsettin Sami'nin eserlerinde sıkça karşılaşılan ağır Arapça-Farsça tamlamalar ve uzun tasvirler, Divan Edebiyatı'nın etkisinin bir göstergesidir. Türk Dil Kurumu'nun Ahmet Midhat Efendi Bütün Eserleri Romanlar II adlı eserini inceleyince Ahmet Midhat Efendi'nin eserlerindeki ağır ifade, Arapça ve Farsça tamlamalar, yabancı kelimeler ve günümüzün okurunun rahatlıkla anlayamayacağı sade olmayan ifadelere rastlarız. Hâlbuki yazar modern Türk edebiyatının ilk evresinin önemli yazarlarından biridir. Aynı yazarın Felâton Bey ve Râkım Efendi adlı eserini incelerken pek çok Arapça, Farsça ve Fransızca kelimelere rastladım. Ahmet Mithat Efendi'nin bu eserinde, karakterlerin diyaloglarında Osmanlıca ifadeler ve Fransızca kelimeler sıkça kullanılır. Örneğin, Felâton Bey'in uşağıyla olan bir diyalogda şu ifadeler geçer: "Felatun Bey, uşağına 'babam ne yapıyor?' diye sorar. Uşağı 'çorba yiyor' der. Felatun Bey ise: 'biz ona alafrangada 'supe yiyor' diyoruz deyince, saf kalpli uşak: 'aman efendim! Neden sopa yesin, çorba yiyor o!' diye cevap verir." Bu diyalog, dönemin dil yapısındaki karışıklığı ve alafranga özentiliği yansıtan bir örnektir. Recaizade Mahmut Ekrem'in Araba Sevdası romanında, Bihruz Bey'in hayal dünyasından gerçekliğe dönüşü şu şekilde tasvir edilir: "Bihruz Bey bir müddetten beri sermestane ve meşgufane temaşager-i nükuş ve elvanı, müstağrak-ı ezvak-ı hazanı bulunduğu baharistan-ı alem-i balâ-yı hayalden bir zemîn-i huşk-ı hakikate defaten sükût etti." (Recaizâde M. E., 2014: 301-303) Bu cümledeki ağır Arapça-Farsça tamlamalar ve uzun tasvirler, Divan Edebiyatı'nın dil özelliklerinin roman diline yansıdığını göstermektedir.

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat romanında Fitnat'ın duygularını ifade ettiği bir iç monologda şöyle der: "Ah... Ah!.. Ben onu seviyorum. O beni seviyor... İnsan, sevdiği adam tarafından sevilme!.. Kendisini seven adamı sevmek!.. Ne büyük şey!.. Ne güzel şey!.. Fakat heyhat!.. Bizde bu şartlar bulunduğu halde dünyanın en kara bahtlılarıyız!.. Ah felek ah!.." (Mehmet K., s. 147) Divan Edebiyatı'nın süslü ve duygusal anlatım tarzını yansıtan bu ifade, Tanzimat dönemi romanlarında geleneksel edebi unsurların nasıl devam ettiğini göstermektedir.

Tanzimat romanında belirgin bir şekilde görünen Eski Edebiyatın izlerinden biri ise tiplerin ve karakterlerin ya tamamen iyi ya tamamen kötü olmasıdır. Ahmet Mithat, Felâtun Bey ile Râkım Efendi romanında Felatun Bey tipi ile aşırı Batılılaşmanın ürettiği alafranga züppeler, Rakım Efendi tipi ile de hem geleneksel hem de modern olmanın ipuçlarını verir. Birbirinin zıttı bu iki tip etrafında son yüzyıl Osmanlı toplum hayatını gerçekçi bir gözle değerlendirir. Burada Ahmet Mithat edebi zevk vermekten ziyade okuyucuya bu iki tip üzerinden okuyucuya ders verme gayretinde olduğu için bu, modern romana göre hem bir kusur hem de onun gelenekçilikten kopmadığının bir göstergesidir. Felatun Bey ve Rakım Efendi eserinde çoğunlukla Batı'yı eleştiren ve okuru dize getirmek isteyen Ahmet Mithat eserinde -her zaman olmamak kaydıyla- sade bir dil kullanmaya çalışırken aynı zamanda geleneklerin önemine vurgu yaparak da eskinin önemini vurgular. Romanda Doğu medeniyetini terk edip Batı medeniyetinin özentisini Merakî Efendi üzerinden devam ettirir. Yazar, millî değerlere sahip çıkmanın ve özünden, köklerinden ayrılmamanın önemini vurgular. Bunun tersi durumu taşınma ile sembolleştirir. "Hal ve vakti pek yolunda, hem de ziyadece yolunda olduğundan kendisi zaten Üsküdarlı olduğu ve orada güzel konağı, bağı, bahçesi dahi bulunduğu hâlde mücerret alafranga, yani rahat yaşamak için cümlesini ucuza pahalıya bakmayarak satıp gelmiş, Tophane'nin Beyoğlu'na civar bir mahallesinde müceddeden güzel bir hane inşa ettirip sakin olmuş idi." (A. Midhat, 2010:26) Ahmed Mithat, Felâtun Bey ve Râkım Efendi adlı eserinde her iki kahramanı konuştururken eskiyi temsil eden Râkım Beyin konuşmasında eski edebiyatın ağır dilini görmekle birlikte Eflatun Beyin konuşmasında bir sürü Fransızca kelimeler ve ibareler görürüz.

Ahmet Mithat Efendi'nin Felâtun Bey ve Râkım Efendi eserinde okuyucusu ile yaptıkları konuşma üslubunda da Felatun Bey'i sık sık hicvederek şetm üslubuyla hakarete maruz bırakır, okuyucuya belli bir tipi sevdirmeye ve belli bir tipten nefret ettirmeye çalışır. Yeni edebiyat anlayışına uygun yazılan bir romanda yazar okura ders vermeye çalışmaz ama eski edebiyatta da olduğu gibi

kıssadan hisse ve okurun kitaptan ders çıkarma geleneğini yine bu eserinde şu alıntıda görebiliriz: “Felatun Beyi hatırlıyor musunuz? Adam bırak şu hoppa zevzeği! Yok ama bu hikâyenin yarısı da ona aittir.” (A. Midhat, 2010:124) “Orada kiminle karşılaşsa iyi? Felatun Beyle! Adam bırak şu şımarık, ukalayı be!(...) O hoppayı bu hikâyeye hiç katmamalıydı. Katmamalıydık ama katmış bulunduk” (A. Midhat, 2010:138)

Eski Türk edebiyatındaki mesnevi tarzı, olay örgüsünün akışı ve ahenkli bir anlatı sunması açısından Yeni Türk romanında kendini hissettirir. Ahmet Mithat Efendi’nin romanlarında, hikâye anlatıcısının araya girerek olayları yorumlaması, Divan edebiyatındaki mesnevi anlatıcısının didaktik tavrını anımsatır. Örneğin, “Felatun Bey ile Rakım Efendi” adlı romanında yazarın okura doğrudan seslenişleri bu geleneğin izlerini taşır. Tanzimat Dönemi yazarları, eserlerinde hep okurlarına yön vermeye çalışmışlar. Toplumu eğitmeye çalışmışlar bu durum da eski halk edebiyatın en önemli özellik ve izlerinden biridir. Türk edebiyatındaki ilk roman denemelerinden biri olan Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat eserinde de durum çok da farklı değildir. Şemsettin Sami’nin “Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat” adlı romanında, olayların akışında kaderin belirleyiciliği Eski Türk hikâye anlatıcılığına bir göndermedir. Ancak, bu kader anlayışı, aynı zamanda toplumsal gerçeklerin bir eleştirisi için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu romanda da eskinin etkisinde kaldığını yazarın topluma yön vermeye çalışmasından, uzun cümleler kullanmasından, uzun mektuplaşmalara olduğu gibi yer vermesinden anlıyoruz. Yazar bu eserinde görücü usulüyle yapılan evliliğin ne kadar zararlı olduğunu açıkça okura aşılama ve anlatmaya çalışmıştır. Yine kitabın kişi kadrosuna baktığımızda Arap dadı olması dikkatimizi çeker.

Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat romanında gençler üzerindeki toplumsal baskı, görücü usulü ile evliliğin doğurduğu acı sonuçlar, kadın-erkek ilişkisi, kadına bakış, boşanma sorunu ve boşanma sürecinde erkeğin keyfi davranışları, gelenek ve görenekler, bütün bunlara bağlı olarak bireyin ve toplumun yabancılaşması, arayış ve kaçış gibi pek çok unsur yansıtacak şekilde yer alır. Bu kadar fazla unsur ve olay içeren Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat, otuz sekiz bölümden oluşur; bu bölümler olayların seyrine göre serim, düğüm ve çözüm çerçevesinde üç ana bölümde gruplandırılır. Bu da yine eski edebiyattan kalma bir özelliktir. Romandaki tesadüfler bir tesadüf değildir, bilakis eskiden beri devam eden bir durumdur, yazarlar uzun bir süre sonra onu aşabilmişlerdir.

Yeni Türk romanı, Eski Türk edebiyatının zengin dilini modern kurgusal yapıya adapte etmeye çalışmıştır. Recaizade Mahmut Ekrem Efendi’nin Araba Sevdası eserine inceleyci bir bakış

açısıyla baktığımız zaman hem dil hem yapı hem de üslup açısından eski edebiyatın pek çok izni görebiliriz. Uzun cümleler, Arapça ve Farsça tamlamalar, garip ifadeler, topluma ve okura ders vermeye çalışmalar görürüz. Romanda Bihruz'un öz değerlerini küçümseyip tahkir ettiği görülüyor. Söz gelişi Lisân-ı Türkîyi kifayetsiz buluyor, Türkçede şiir söylenemeyeceğini ve Türklerde adam gibi şair yetişmediğini düşünen alafrangalara katılıyor, Vâsıf'ın Dîvân'ını okuyup anlayamıyor; kütüphanesindeki Türkçe, Arapça ve Farsça kitapları atıyor ve Frenk kitaplarından müteşekkil Avrupa kârî bir kütüphane kuruyor, ecnebîye kusur bulmaya cesaret edemiyor, Vâsıf'ın Dîvân'ı üzerine Frenk kalemyle Frenkçe yazıyor, Türk kadınlarını beğenmiyor. Bütün bu örnekler Bihruz'un kendi özüne Fransızlaşmış olduğunu gösteriyor ve yazar böylece bu tavırların muhaliflerini ima yoluyla okurlarını rahatsız ediyor. Yani okurlarına bir tür ders vermiş oluyor. Buradan da anlıyoruz ki her ne kadar yenilikçi olursa da eskiye hürmet daima olmalıdır. Çünkü eskinin izleri hep içimizde kalacaktır.

SONUÇ:

Tanzimat döneminde yetişen yeni edebiyatçıların eserlerinde ve özellikle romanlarında eski edebiyatın izleri görmek mümkündür, bu durum gayet doğal ve hatmi bir durumdur. Eski Türk edebiyatı, Yeni Türk romanının inşasında önemli bir yapı taşı olmuştur. Gerek tematik gerek biçimsel izler, modern Türk romanının Batı'dan tamamen kopuk bir yapı olmadığını, aksine köklü bir edebi geleneğin ürünü olduğunu göstermektedir. Bu durum, Türk edebiyatının çok katmanlı yapısını ortaya koymakla kalmayıp, geçmiş ve modern arasında dinamik bir ilişki olduğunu da kanıtlamaktadır. Dolayısıyla geçiş döneminde oluşturulan eserlerindeki ikilik kusur saymak yerine onu bir özellik ve doğal bir sonuç olarak görmek lazımdır. Çünkü Tanzimat döneminin aydınları daha önceki dönemin kültürü ve eğitimiyle yetişmiş kişilerdir. Bunun için içinden çıktıkları döneme ait özellikleri bir anda kesip atmak ya da yok saymak onlar için pek mümkün olamamıştır. O döneme ait kimi özellikleri alıp dönemin edebi türlerinde istemeyerek de olsa yansıtmışlardır. Geleneksel anlatının etkisinde kalan yazarların karşı koyamadıkları bu tutumlar onların yazdıkları romanlarda -bazı yazarlara göre- bazı teknik kusurlarının oluşmasına da sebebiyet vermiştir. Yeni Türk romanı, Eski Türk edebiyatından beslenmekle birlikte Batı edebiyatının tekniklerini de içselleştirmiştir. Bu bağlamda, geçiş süreci yazarlarının eserleri, iki dönem arasındaki köprü niteliğindedir. Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi ve Halit Ziya Uşaklıgil gibi yazarlar hem geleneksel hikâye anlatıcılığını hem de modern romanın unsurlarını bir araya getiren -bazıları kusurlu sayılsa bile- doğal eserler üretmişlerdir. Bu yönüyle Tanzimat dönemi romanı, sadece bir

taklit yahut geçici bir safha olarak değil; geleneğin yeniden şekillendiği, yerli edebiyat bilincinin oluşmaya başladığı yaratıcı bir alan olarak değerlendirilmelidir. Eski edebiyatın biçim ve içerik dünyası, modern romanın topraklarına yalnızca tesadüfen değil, bilinçli ya da bilinçdışı bir yönelimle taşınmıştır. Bu da göstermektedir ki Tanzimat romanı, Türk edebiyatında ne tam anlamıyla kopuşu ne de salt sürekliliği temsil eder; aksine, bir edebi dönüşüm coğrafyası olarak özgün bir karakter taşır. Sonuç olarak bu romanlar, hem klasik edebiyat mirasının etkisini hem de Batı'dan gelen edebi biçimlerin etkisini içeren melez yapısıyla, Türk romanının sonraki gelişim evrelerine zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA:

AKYÜZ Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923, İstanbul, İnkılâp Kitabevi
(Baskı yılı bulunmamaktadır.)

AYTAÇ GÜRSEL, Çağdaş Türk Romanı, Ankara, Doğu Batı Yayınları, Eylül 2012.

EVCİ Görkem, Ezber Bozan Kitap Hayal-i Celâl, Milliyet İnternet Sitesi, 02.05.2017 tarihli yazısından alınmıştır, erişim tarihi: 22 Ekim 2020.

ISSI, CÜNEYT Ahmet, Türk Edebiyatının Romanla Tanışması, Türk Romanı Özel Sayısı, Hece S. 65/66/67, 2002.

KARAALİOĞLU Seyit Kemal, Edebiyat Sanatı, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, 1964.

MAHMUD EKREM Recâizade, Recâizade Mahmud Ekrem'in Bütün Eserleri III, hzl. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin Hakan Sazyek, İstanbul, MEB Yayınları, 1997.

MİDHAT EFENDİ Ahmet, Felatun Bey ile Rakım Efendi, İstanbul, Akvaryum Yayınevi, 2010.

MİTHAT EFENDİ Ahmet, *Felâtun Bey ile Râkım Efendi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Haz.: İnci Enginün, 42. Baskı, 2017.

SAMİ Şemseddin, *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*, İstanbul, Rıhtım Yayınları, (kitabın üzerinde baskı yılı yoktur.)

SAMİ Şemseddin, *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*. Haz.: Mehmet Kanar. İstanbul: Hayykitap, 1. Baskı, 2020.

SAMİ, Şemseddin, *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları Haz.: Kemal Bek, 2004 Nisan.

TANPINAR Ahmet Hamdi, On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Dergâh, Ağustos 2015.

TİMUR Taner, Osmanlı-Türk Romanından Tarih Toplum ve Kimlik, Ankara, İmge Kitabevi, 2019, 3. Baskı s. 24-5.